

XIV-XVI. YÜZYILLAR ARASINDA ARNAVUTLUK'TA GAYRİMÜSLİMLER¹

Yrd.Doç.Dr. İlir RRUGA
Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

Arnavutluk, Doğu ile Batı medeniyetlerinin buluştuğu bir coğrafyada yer almakta olup, sıra ile Roma, Bizans ve akabinde de Osmanlı gibi dünyanın önde gelen güçleriyle sosyal, kültürel, dinî, idarî ve benzer alanlarda karşılıklı ilişki ve etkileşim içerisinde bulunmuştur. Ayrıca Doğu (Bizans) ile Batı (Roma)'nın siyasi, güç, ekonomik ve benzer çekişmelerin en çok hissedildiği yerlerden biri olmuştur.

Arnavutluk'ta cereyan eden bu siyasi mücadele çerçevesinde Ortodoks ile Katolik Hıristiyan mezheplerin birbirine karşı çekişmelerin en çok hissedildiği sırada Osmanlı Devleti Arnavutluk'u hâkimiyeti altına almayı başarmış ve gayrimüslimleri zimmî statüsüne almıştı. Böylece dinî, sosyal, kültürel, ekonomik vb. imkânların yanında Ortodoks ile Katolik çekişmelerine de son verilmişti. Zamanın en büyük gücü hâkimiyetine giren bu mezheplere mensup kimseler gerek Arnavutluk'ta, gerekse Arnavutluk dışında daha rahat bir şekilde tebliğ etme vb. faaliyetlerini yerine getirebilme imkânına sahip olmuşlardı.

Osmanlı'nın 500 seneden fazla bir süre (1385-1912) Arnavutluk'ta kalmasına bağlı olarak İslam dininin çoğunluk oranda benimsenmesiyle sonuçlanmış olması, Rumeli'deki Osmanlı hâkimiyeti anlayışını örnek bir konumuna yükseltmiştir. O halde denilebilir ki, kültür ve medeniyetlerin harmanlandığı bu topografya, üzerinde yaşayan farklı sosyal faktörlere ve inançlara birlik ve yeniden diriliş ufkunu vermiş; tarihe sosyo-kültürel modeller ve tarihi-teolojik tecrübe örnekleri bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Osmanlı, Adalet, Din, Hıristiyanlar, gayrimüslim, Zimmi, Müslümanlar, Fetih.

ABSTRACT

The Non-Muslims in Albania between XIV-XVI Centuries

Taking place in geographical area between East and the West where the greatest and the most developed civilizations have been met, like; Roma, Byzantium and the Ottoman Empire. Albania has been the key point in social, cultural, religious and administrative issues interacting with the fore mentioned civilizations. Besides, Albania has been one of the most influential places where East and West Roman empires were struggling and measuring their forces in terms of politics and economy.

¹ Bu makale "*Arnavutluk'ta İslâm - Hıristiyanlık Karşılaşması (1385-1600)*" adlı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016 Yayınlanmamış Doktora Tezinden esinlenerek hazırlanmıştır.

During the period of the Ottoman Empire, there was a sectarian controversy in Albania between Orthodox and Catholic churches, therefore with the conquest of the Balkans, especially Albania by Ottomans, the non-Muslim population (zimmi) was taken under the supremacy (supervision) of the Sultan. Hereupon, it comes to an end the long-lasting religious, social and economic conflict between the Orthodox and Catholics. So, being under the command of one of the strongest empires of the time, it facilitated the issue of interaction and communication both inside and outside of Albania. Furthermore, the Ottoman presence in Albania for almost 500 years (1385-1912) was a great opportunity for its population to embrace the new faith (Islam) and also lead the banner of control in Rumelia with regard to social, cultural and other different aspects of life. In addition, we might confirm that, in this topography, with respect to different factors of beliefs and social interactions among periods of time since antiquity up until recent years, this territory has been gathering myriad of socio-cultural values for years. This has been a kind of impetus for the revival of new era of unity and knowledge. It has given abundancy models in socio-cultural and historical and theological experiences.

Keywords: Albania, Ottoman, Justice, Religion, Christians, Zimmi, non-muslim, Muslims, conquest.

Giriş

Arnavutlar ile Türklerin birbiriyle ilk temasları ile ilgili, Türklerin paralı asker olarak "XI yy.'dan itibaren var olduğunun belgelendiği, 1081 yılında gerçekleşen Butrint savaşında Norman Robert Guiscard'ın güçlerinin 2000 Türk paralı askerinin de dahil olduğu Bizans güçleri ile çarpıştığı ve XI. yy.'ın sonunda da Türk kolonilerinin Ohri gölü etrafında yerleşmeye başladığı bilgisi aktarılır.² Ayrıca XIII. yy.'da (1280-1281), VIII Michael Palailogos, I Charles Angevine'nin Arnavutluk'un doğu bölgelerine yayılmasını engellemek adına paralı Türk askerleri kullandığı kaydedilir.³ Daha sonra Bizans'ta başlayan iç savaş sırasında Arnavut dağlılarının isyan etmesi ve bunun üzerine pek çok yeri yağmalaması sebebiyle III. Andronikos Aydınoğlu Beyi Umur Bey'den yardım istemişti.⁴ Bu yardım talebi üzerine 1337 yılında Aydınoğlu Beyi Umur Bey Bizans İmparatoru III. Andronikos'un müttefiki olarak, Epir despotluğunu imparatorluğa dâhil etmek amacıyla 2000 kişilik bir kuvvetle Güney Arnavutluk'a gelmiş ve Umur Bey'in yardımıyla yeniden hâkimiyet temin edilmiştir.⁵ Aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Türklerin, Arnavut bölgeleri ile temasının çok erken bir tarihe dayandığı görülmektedir.

Sırp Çarı Stefan Dushan'ın 1355 yılında ölümü ve Arnavut feodal beyleri arasındaki mücadeleler, Osmanlılara bölgede etkin olma fırsatı sağlamıştır.⁶

² Dritan Egro, *Islam in Albanian Lands during the First Two Centuries of the Ottoman Rule*, Bilken University, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara 2003, s. 101.

³ Dritan Egro, "Vendi i viseve Shqiptare ne vizionin Gjeopolitik Osman gjate pushtimit te Ballkanit shek. XIV-XV", *Studime Historike*, Sayı: 3-4, 2004, s. 83, dip. 4; Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, III İstanbul 1991, s. 383.

⁴ Dritan Egro, "Vendi i viseve Shqiptare...", s. 83, dip. 4. Ayrıca Bkz: "Ahmet Cebeci - Güray Kırpık, "Tahrir Defterlerine Göre Osmanlı Fethinden Sonra Arnavutluk'ta Hristiyan Ve Müslüman Nüfus Değişmeleri", *Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. Milletlerarası sempozyumu tebliğleri, Tiranë Arnavutluk/ 4-7 Aralık 2003*, IRCICA, İstanbul 2006, s. 292.

⁵ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, (çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 192; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, s. 468.

⁶ Bilgehhan Pamuk, "Güney Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyeti", *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yayınları, An-
→→

1358 yılında Janina despotu VI John Kantakouzenos'un oğlu Nikephoros, komşu düşmanlar ile savaşmak amacıyla Osmanlı askerlerini Arta'ya davet etmişti.⁷ Bu temastan sonra Osmanlılar, Arnavutluk'ta 1383 yılında Korça'dan Berat'a kadar ilerlemişti.⁸ Fakat Osmanlıların bölgeye asıl gelişi Arnavut Topiaj prensinin daveti ile olmuştur.⁹ Orta Arnavutluk'ta hâkimiyet süren Karl Topiaj, Kuzey Arnavutluk'ta hâkimiyet sürdüren ve gittikçe güçlenmekte olan II. Ballsha tarafından tehdit edilmeye başlanmıştı.¹⁰ Aslında II. Ballsha'nın 1382 yılında Karl Topiaj'a saldırma kararının arkasında Papa ve Venedik'in olduğu düşünülmektedir.¹¹ Bu tehdide karşı Karl Topiaj kendisine yardım etmek amacıyla Makedonya'da seferde bulunan Osmanlıları davet etmiştir.¹² Sultan I. Murad bu yardım teklifini uygun görerek 40.000 kişilik bir orduyu Topiaj'a yardım amacıyla Arnavutluk'a göndermişti. Devol vadisi, Vjosa nehri üzerindeki Savra'da vuku bulan savaşta II. Ballsha'nın kuvvetleri yenildi ve kendisi de bu savaşta öldürüldü (18 Eylül 1385).¹³ Bu savaş, Arnavutluk'taki Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Çünkü Savra savaşından kısa bir süre sonra Arnavutluk'taki prensler (Ballshalar, Topiajlar, Dukagjinler, Muzakalar, Zenebishiler, Arianitiler ve Kastriotiler) Osmanlı vasalı olup Dârü'l-Ahd/Dârü's-Sulh haline gelerek¹⁵ Osmanlı hâkimiyeti altına girmeden önceki ayrıcalıklarını ve bağımsızlıklarını korumuş oldular.¹⁶ Fakat Osmanlı'nın Kosova'da kazandığı zaferler (1389, 1448 ve 1688), Osmanlılara Balkanlarda ve özellikle Arnavut bölgelerinde hâkimiyet kurma hususunda önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.¹⁷ Çünkü bu savaş siyasî gücün yanında dinî (Hıristiyan-İslâm) açıdan da Osmanlı'nın büyük bir psikolojik zaferidir.

Osmanlı her ne kadar birçok Arnavut bölgesini eline geçirerek burada hâkimiyet kurmuş ve timar sistemini oluşturmuş ise de asıl hâkimiyeti 1478'de

→ →

kara 2002, s. 364.

⁷ Dritan Egro, *Islam in Albanian Lands...*, s. 102.

⁸ Aleksander Meksi, *Arkitektura e kishave te Shqiperise (shekujt VII-XV)*, Uegen, Tiranë 2004, s. 70.

⁹ Metin Izeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek yayıncılık, İstanbul 2004, s. 38.

¹⁰ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *DİA*, III, s. 384.

¹¹ *Historia e Popullit Shqiptar*, (y.t.y), s. 211.

¹² Anlaşılabacağı üzere kendisinden daha güçlü konumda olan tarafa karşı yabancı güçlerden yardım talep edilmesi durumuna önceki dönemlerde de rastlanmıştır: Örnek verilecek olunursa: "Devol piskoposu Normanları kendi memleketindeki Bizanslara karşı yardımda bulunmaya davet etmiştir. Nikifor Bazilik'in ordunun başında olduğu Durres'e yakın bir yerde Arnavut, Norman, Yunan ve Bulgar güçleriyle güçlü bir ordu kurmuş olmalarına rağmen Durres'te Aleks Komneni tarafından yenilmişlerdir. Fakat 1081 yılında Normanlar yeniden Durres'i ve bazı yerleri ele geçirmiştir". (Edwin Jacques *Shqiptaret, Historia e popullit shqiptar nga lashtesia deri ne ditet e sotme*, (çev. Edi Seferi), Karte e Pende, Tiranë 1996, s. 182).

¹³ K. Süssheim, K. Süssheim, "Arnavutluk", *İslam Ansiklopedisi*, (çev. Heyet), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 584; Halil İnalçık, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXI Ankara 2006, s. 160.

¹⁴ Bilgehan Pamuk, "Güney Arnavutluk'ta...", *T*, IX, s. 365; Aleksander Meksi, *Arkitektura e kishave...*, s. 70. Ayrıca Bkz: "A. Cebeçi, G. Kirpık, "Tahrir defterlerine..."", s. 293.

¹⁵ Halil İnalçık, "Murad I", *DİA*, XXXI, s. 160; Dritan Egro, "Vendi i viseve Shqiptare...", s. 86; Selami Pulaha, "Shpronosimi i klases feudale Shqiptare nga toka dhe rruget e integrimit te nje pjese te saj ne klases feudale Osmane ne shek. XV", *Studime Historike*, Sayı: 3, 1982, s. 140

¹⁶ Thomas Walker Arnold, Thomas W. Arnold, *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, (çev. Bekir Yıldırım; Cenker İlhan Polat), İnkılâb, İstanbul 2007, s. 239; Edwin Jacques, *Shqiptaret...*, s. 227.

¹⁷ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar" *BAL-TAM* (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi), Sayı: 3 (Eylül), 2005, s. 25-26.

Akçahisar, Drivasto (Drisht), Lezha ve Zhabjak'ın, 1479'da Shkoder ve 1501'de Durrës'in ele geçirilmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁸ Bu yıla gelinceye kadar şüphesiz değişik direnişlerle ve bazı yerlerde çetin savunma savaşı, isyan ve ayaklanmalarla karşılaşmıştır.¹⁹ Ancak Osmanlı'nın "uyguladığı uzlaştırıcı siyaset, halka ve birtakım askerî zümrelere eski statülerini muhafaza hakkı tanınması, adalet prensiplerini yaygınlaştırması ve kalıcı yerleşme siyasetini izlemiş olması"²⁰ vb. faktörlerle bu bölgelerdeki hâkimiyetini sağlamlaştırmasıyla bir nevi, Venedik'in Arnavut bölgelerindeki 125 senelik hâkimiyetini sonlandırmıştır.²¹ Dolayısıyla Osmanlı gücü Arnavutluk'ta her ne kadar bir "düşman, işgalci olarak görülüyor olsa da, Arnavut ırkı Osmanlı olmasaydı, kısa bir zamanda Slav işgaline dayanamayıp kendi kimliğini yitirmiş olacaktı. O halde Arnavut ırkı gelecekte var olmak için Osmanlı işgalini kabullenmek zorunda idi.²² Ayrıca bu güç, günden güne büyüyerek her açıdan geleceğe yönelik ümit verici bir görüntüye de sahipti. Çünkü XV. yy.'ın ikinci yarısı, Osmanlı cemiyetinin evrensel anlamda imparatorluk misyonunu şuurlu bir şekilde yüklediği bir devirdi.²³

Arnavutluk'un Osmanlı eline geçmesi ile birlikte bu bölgelerde sosyo-kültürel, siyasî, ekonomik vb. alanlarda ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Meydana gelen olumlu değişikliklerden en önemlisi birbiriyle mücadele içerisinde olan Arnavut prenslerinin birleştirilmiş olmasıdır. Çünkü "İllir (Arnavut) Prenslerinin eskiden beri kendi aralarında kavgalı ve parçalanmış vaziyette olduğu ve güçlü bir el İllirleri birleştirmiş olsa da bu birlikteliğin uzun sürmediği"²⁴ bilinmektedir. Anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın getirdiği tek devlet anlayışı Arnavut bölgelerini parçalayan, fakirleştiren ve her açıdan bu bölgelere zarar veren kavgaları sonlandırmıştır. Bunun yanında Via Egnatia gibi önemli ticaret yollarının da yeniden güvenliğinin sağlanması²⁵ ile birlikte ülke ekonomik alanda kalkınmaya başlamıştır. Ayrıca Osmanlı'nın Arberia bölgelerine yayılması ile buradaki Bizans ve Sırp hâkimiyetinin sonlandırılması sonucu Katoliklerin Ortodokslar üzerindeki dinî ve kültürel baskıları da yok olmuştur. Bununla ilgili Osmanlı'nın gelişi ile birlikte hem Katoliklerin hem de Ortodoksların bu dönemde özgürleşip, kiliselerine rahat bir şekilde gitme imkânına kavuşarak daha önce

¹⁸ Geniş bilgi için bkz: K. Süsseim, "Arnavutluk", *İA*, s. 585; Aleksander Meksi, "Ndertimet e kultit mysliman ne Shqiperi", *Studime Historike*, Sayı: I, Tiranë 1980, s. 189; Selami Pulaha, *Qendresa e Popullit Shqiptar kunder sundimit Osman nga shekulli XVI deri ne fillim te shekullit XVIII: (dokumente Osmane)*, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise Instituti i Historise, Tiranë 1978, s. 3.

Ayrıca bkz: Aurel Plasari, *Shqiperia dhe Shqiptaret ne Europen e Pjute II*, idk, Tiranë 2014, s. 14.

¹⁹ İsyanlardan en önemlisi ise Edirne Osmanlı sarayında devşirme yolu ile Osmanlı askerî eğitimini son derece başarı ile bitiren İskender Bey'in 1440'larda başlattığı ve Arnavutluk'un birkaç bölgesinde 25 yıla yakın Osmanlı'ya sıkıntılar yarattığı isyanlardır. Osmanlı'nın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri olan İskender Bey'in saf değiştirerek Katolik Batı güçleriyle ittifak kurması bölgede Osmanlı'ya büyük zararlar vermiştir.

²⁰ Feridun Emecen, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIII Ankara 2007, s. 491.

²¹ Edwin Jacques, *Shqiptaret...*, s. 218.

²² Zhan Klod Faveirial, *Historia (me e vjeter) e Shqiperise*, (çev. Gent Ulqini), Plejad, Tiranë 2004, s. 278.

²³ Bkz: İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş, İstanbul 2006, s. 71.

²⁴ Eqrem Çabej, *Shqiptaret midis perendimit dhe lindjes*, MÇM, Tiranë 1994, s. 20.

²⁵ Bkz: *BOA.MD*, XXII, h. 392.

Sırp lar tarafından uygulanan Sırp kilisesine gitme ve Sırp çayı kullanma zorunlu luğunun ortadan kaldırıldığına²⁶ dair bilgiler de aktarılmaktadır. Bunun yanında Avrupa'da özellikle XVI.-XVIII. yy.'da din ve mezhep çatışmaları yaşanırken Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan bölgelere Haçlı Seferleri, mezhep savaşları vb. herhangi bir saldırı yapılmadığı²⁷ gibi bu bölgeler en parlak çağını yaşayan Osmanlı hâkimiyetinin imkânlarına kavuşarak özel bir statüye sahip olmuşlardır.

Gayrimüslimlerin Statüsü

Kayıtlarda Osmanlı döneminde Müslümanlar Arnavutlar "cemaat-i muslimânât", gayrimüslimler ise "kefere tayfası veya gebrân-ı şehir"²⁸ şeklinde geçmektedir. Söz konusu dönemde Arnavutların çoğunluk olarak Hıristiyan inancına sahip olması, dinî, siyasî vb. nedenlerle irtibatlandırılarak objektif ve sübjektif bir takım çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu şekilde Arnavutların Osmanlı hâkimiyetine girmesi hakkında; "... dinî ve millî açıdan Arnavutların tarihte yaşadığı en karanlık dönem",²⁹ "...Arnavut milletini entelektüel ve manevî açıdan 500 senelik bir Osmanlı karanlık dönemi sardı",³⁰ "...nihayetinde son kale olan Lezha şehrinin Osmanlıların eline geçmesiyle siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden karanlık bir dönem başladı",³¹ "Hıristiyanlar, hem kilise inşa edemiyordu, hem de özgürlükleri kısıtlanmıştı"³² şeklinde özellikle Hıristiyan yazarlar tarafından son derece ağır eleştiriler yapılmıştır.

Aktarılan iddiaların gerçeklik payının olup olmadığına dair yapılan araştırmalar sonucu, Osmanlı döneminde siyasî, ekonomik, sosyo-kültürel, dinî vb. alanlarda bir kısıtlamanın bulunmadığına aksine bu dönemde başta gayrimüslimlerin derin bir nefes aldığı ortaya çıkmıştır. Çünkü Osmanlı döneminde Arnavutluk'ta yaşayan gayrimüslimler zimmî statüsüne sahipti. Zimmî kelimesi, İslâm ülkelerinde yaşayan gayrimüslim tebaa için kullanılan bir terim olup sözlük anlamı "himaye, sahip çıkma, antlaşma, ahid"tir. Kısaca "kendisine güvence verilen, koruma altına alınan kişi" demektir.³³ İslâm Devleti'yle yaptıkları zimmet antlaşmasıyla İslâm ülkesinde (Dârü'l-İslam) vatandaş olarak yaşayan

²⁶ Iljaz Rexha, "Antagonizmi ndermjet dy kishave per dominim ne tokat e Arberise (i hapi rruge fese Islame)", *Rreth Perhapses se Islamit nder Shqiptaret*, Klubi Kulturor "Drita", Shkoder 1997, s. 72.

²⁷ Koli Xoxi, *Shkolla ortodokse në Shqipëri Rilindësit tane*, Mokra, Tiranë 2002, s. 27.

Ayrıca iç ve dış tehlikelere karşı Osmanlı'nın çalışmaları için bkz: *BOA,MD*, XII, h. 240.

²⁸ Ferit Duka, *Berati ne kohën Osmane (shek. XVI-XVIII)*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë Instituti i Historisë, Tiranë 2001, s. 28.

²⁹ Aleksander Meksi, "Ndertimet e kultit mysliman...", s. 189; Ayrıca benzer geniş bilgiler için bkz: "Shan Zefi, "Kuvendi i pare i Arbnit (1703)", *300 vjetori i Kuvendit të Arbnit: 1703-2003: simpozium: Tiranë 24-25 tetor 2003*, Konferenca I peshkvnore e Shqipërisë, Tiranë 2009, s. 67-68".

³⁰ Zef Mirdita, *Krishtenizmi nder Shqiptare*, Drita & Misioni Katolik Shqiptar ne Zagreb, Prizren Zagreb, Prizren 1998, s. 66.

³¹ Edwin Jacques, *Shqiptaret...*, s. 218.

Ayrıca bu görüşler ile ilgili geniş bilgi için bkz: "Edmond Malaj, "Disa aspekte nga pushtimi i Shkodres dhe i qendrave perreth saj nga Osmanet ne fundin e shekullit XV", *Studime Historike*, Sayı: 3-4, 2012, s. 67-69".

³² Zef Mirdita, *Krishtenizmi nder Shqiptare...*, s. 187.

³³ Mustafa Fayda, "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV Ankara 2013, s. 428; Ziya Kazıcı, "İslam Devletlerinin Zimmî Tebeaya Bakışı (Osmanlı Örneği)", *Kur'an-ı Kerim-i Kerim'de Ehl-i Kitab Tartışmalı İlimi Toplantı*, y.e.y. İstanbul 2007, s. 309.

zimmîler, kendilerini ve haklarını koruma altına (zimmet) almıştır.³⁴ Zimmî statüsü Kur'ân-ı Kerim'de yer alan "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın"³⁵ ayetiyle ve Hz. Peygamber'in "Düşmanına ulaştığın zaman ona üç seçenek ver. Bunlardan kabul ettiğini sen de kabul et ve ona ilişme. Onları önce Müslüman olmaya çağır. Eğer kabul etmezlerse cizye vermelerini iste, olumlu cevap verirlerse onlara dokunma!"³⁶ hadisiyle de sabittir. Ayrıca bir başka hadiste Hz. Muhammed (s.a.v) "bir zimmîyi öldüren kimsenin kırk yıllık mesafeden duyulan cennet kokusunu alamayacağını"³⁷ belirtmiştir.

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yapılan sözleşmeye her iki tarafın da sadık kalarak sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerim bu konuyla ilgili "Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirirler, anlaşmayı bozmazlar",³⁸ "Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir"³⁹ ve "...Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir"⁴⁰ şeklinde uyarılarda bulunmuştur.

Zimmîler, yükümlülüklerini yerine getirmedikleri ve yasaları ihlal ettikleri takdirde önceden belirlenmiş olan yaptırımlarla karşılaşmak durumunda kalırlar. Zimmet akdi, ihlal edilmediği sürece devam eder. Antlaşma ancak, zimmînin kendi isteğiyle antlaşmayı bozması, antlaşma şartlarını çiğnemesi ya da antlaşmaya ihanet etmesi sebebiyle feshedilebilir. Zimmînin Müslümanlığı kabul etmesi ise zimmet antlaşmasını kendiliğinden sonlandırır.⁴¹ Kamu yönetimi ve inanç ile ilgili hususlar dışında genel kural, zimmîlerin Müslümanlarla aynı haklara, yaptırımlara ve sorumluluklara sahip olmasıdır.⁴² Zimmîlere karşı, renk, dil ve ırk farkı gözetmeksizin hepsine aynı şekilde ve "şer-i şerif" ne diyor-

³⁴ Geniş bilgi için bkz: "Ahmet Yaman, "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV Ankara 2013, s. 434-435".

³⁵ Tevbe süresi, 9/29.

³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Musned*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1400, s. 169; Müslim b. el-Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtesar bi Nakli'l-'Adl ani'l-'Adl ilâ Rasûlillâhi Sallallahu 'Aleyhi ve Sellem*, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), III, *Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî*, Beyrut y.t.y, s. 1357; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali el-Hurâsânî en-Nesâî, *es-Sunen el-Kubrâ*, (thk. Hasen Abdulmunim Şibî), VIII, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2001, s. 87.

³⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), VI, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1995, s. 288. Ayrıca bkz: Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtesar min Umûri Rasûlillâhi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Sunenihî ve Eyyâmih*, (thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), IV, Dâru Tavkî'n-Necâh, Beyrut 2001, (*Kitâbu'l-Cizye*, 5").

³⁸ Ra'd süresi, 13/20.

³⁹ Nahl süresi, 16/91.

⁴⁰ İsrâ süresi, 17/34.

⁴¹ Ahmet Yaman, "Zimmî", *DİA*, XLIV, s. 435.

⁴² Hamza Aktan, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri", *Kur'ân-ı Kerim'de Ehli Kitab Tartışmalı İlmî Toplantı*, y.e.y. İstanbul 2007, s. 364; Ahmet Yaman, "Zimmî", *DİA*, XLIV, s. 435.

sa öyle muamele yapılır.⁴³ Zimmîler ile Müslümanlar arasındaki fark; din ayrılığından doğan bir farklılıktır, insanî açıdan bir farklılık söz konusu değildir.⁴⁴ Dolayısıyla gayrimüslimlerin haklarının kısıtlandığı yaklaşımı gerçeği yansıtmamaktadır.

XIV-XVI. yüzyıllarda Arnavutluk'taki Gayrimüslimlerin Genel Panoraması

Arnavutluk'ta Osmanlı'nın ele geçirdiği yerlerdeki halka yaklaşımı dikkat çekmektedir. Ele geçirdiği yerlerin kanunlarını birden bire değiştirerek onları yabancı bir kanunla karşı karşıya bırakmamış, bunun aksine bölgenin mevcut hukukî örf, din, âdet ve geleneklerine müdahalede bulunmayarak herkesin kendi dininin gereklerini yerine getirebilmesine imkân sağlamıştır.⁴⁵ Bu hakların yanında gayrimüslimlere tanınan diğer haklar şunlardır:

Özel hukuka giren meselelerde kendi mahkemelerine dava açma ve kendi (ruhani liderlerinin önünde) hukuklarını uygulama ve çözümlenebilme,⁴⁶ özgürlük garantisini,⁴⁷ ibadet ve ayinlerini rahatça yapabilmesi ve çocuklarının dinî eğitimi de dilediği şekilde verebilmesi.⁴⁸ Can güvenliği, kısas, diyet, hudut,⁴⁹ namus güvenliği,⁵⁰ kişiliğe saygı,⁵¹ aile hukuku,⁵² miras hukuku, borçlar hukuku, ceza hukuku, sosyal haklar, savaşa katılma, kamu görevine atanma, dinî tesislerin inşası,⁵³ kamu hizmetlerinden faydalanma, eğitim, ulaşım, haberleşme, temizlik, sulama ve ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından verilen hizmetlerden faydalanma.⁵⁴ Aralarındaki anlaşmazlıklara çözüm bulma adına İslâm Devleti'nin kadısına başvurma hakkına sahip oldukları hususu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde belirtilmektedir; "...Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. On-

⁴³ Ahmed Akgündüz, *Pax Ottoman. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 37.

⁴⁴ Tunca Özgüşi, "Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünün Geliştirmek İçin Uyguladığı Politikalara Örnekler", *JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Sayı: 26, Yaz, II, 2014, s. 348-349.

⁴⁵ Bkz: "Ziya Kazıcı, "İslam Devletlerinin...", s. 309-310".

⁴⁶ Ahmet Yaman, "Zimmî", *DİA*, XLIV, 436-437.

⁴⁷ Rızası dışında veya herhangi bir suç işlemek için kişi özgürlüğünden mahrum bırakılamaz. Ayrıca Bkz: "Muhammed Hamidullah, *İslama Giriş*, (çev. Cemal Aydın) Ankara 1996, s. 59".

⁴⁸ Hamza Aktan, "Kur'an ve Sünnet...", s. 366; Recep Şentürk, "Millet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXX Ankara 2005, s. 65.

⁴⁹ İslâm'da içki içmek haram iken gayrimüslimlerde haram olmadığına göre içmelerine ceza verilmez fakat sarhoş olması halinde ceza uygulanır çünkü sarhoşluk onların dininde de hoş görülmemiştir.

⁵⁰ Zimmîlere sağlanan temel hakların başında gelir. Bu hak Müslümanlara ne şekilde sağlanıyorsa onlara da o şekilde sağlanır. Zimmî kadınlarla ancak rızalarına dayalı bir nikâh ile birlikte olunabilir, aksi mümkün değildir.

⁵¹ Kişiliğe saygı konusuyla alakalı bazı hususlar şunlardır: selamlaşma, aşığılanmama, yaşama ve cenazeye saygı, komşuluk hukukuna riayet, cami ve mescitlere girebilme hakkı.

⁵² En büyük zenginlik, aile hukuku alanında her milletin kendi yapısını koruyup sürdürmesidir. (İlber Ortaylı, "Millet-Osmanlı'da Millet Sistemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXX Ankara 2005, s. 69).

⁵³ Geniş bilgi için bkz: "Hamza Aktan, "Kur'an ve Sünnet...", s. 364-393".

⁵⁴ Ahmet Yaman, "Zimmî", *DİA*, XLIV, s. 437. Ayrıca Bkz: Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990, s. 18-23, 38-51; Ebû Muhammed Vecihüddin Abdurrahman b. Ali İbnü'd-Deyba', *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, (haz. İbrahim Cannan), IV, Akçağ Yayınları, Ankara y.t.y, s. 81-85; Ebu Yusuf Ya'kub b. İbrahim, *Kitâbü'l-Harâc*, el-Matbaatü's-Selâfiyye, Kahire 1396, s. 135-136".

lardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever”.⁵⁵ Ayrıca Osmanlı'nın, “dini ve insani duygular” sebebiyle gayrimüslimlere iyi niyetli, müsamahalı davrandığı ve dinî değerlerine saygılı olduğu⁵⁶ bilgisi aktarılmıştır. Nitekim Halil İnalıcık gayrimüslimlere verilen haklarla ilgili özetle şu değerli bilgileri aktarmıştır:

“Osmanlı'dan önceki devletler kiliselere hangi hakları tanımışsa Osmanlı da bu hakları aynı şekilde tanımıştır. Ortodokslar, Osmanlı'nın dinlerini yok etmek için gelmediğini aksine kiliseyi koruduğunu görmüşlerdir. Hâlbuki Macaristan, Venedik ile Haçlılar, Balkanlar'da Katolikliği egemen kılıyor, kilise ve manastır vakıflarına el koyuyorlardı”.⁵⁷

Zimmîlerin, devletten aldığı hakları olduğu gibi onlar için kısıtlanan bazı hususlar da vardır. Müslüman köle ve cariyeler edinmeleri, Müslümanların kıyafetlerine benzer kıyafetler giymeleri,⁵⁸ yüksek sesle ayin yapmaları ve İncil okumaları, çan çalmaları, cami ve mescitlere yakın oturmaları, türbenin yanında oturarak çalgı çalmaları ve şarap içmeleri,⁵⁹ devlet başkanı seçme ve seçilmeleri yasaklar arasındaydı. Aynı zamanda vali, hâkim ve ordu komutanı gibi üst düzey kamu görevlisi olarak tayin edilemezlerdi.⁶⁰ Ayrıca “Müslümanların mukaddes değerlerine, eşyalarına ve mekânlarına saygı gösterilmesi, Müslümanların canlarına, mallarına ve namuslarına saldırıda bulunulmaması, Müslümanların düşmanlarına yardım edilmemesi, casusluk yapılmaması ve benzeri şeyler de onlardan istenen yükümlülüklerdendir”.⁶¹

Gayrimüslimler, belirtilen suçları işlemeleri halinde zimmet akdi gereği olarak cezalandırılırlardı. Zimmet akdini bozan suçlardan biri, Osmanlı düşmanlarına bilgi sızdırma ve casusluk faaliyetleriydi. Bununla ilgili Arnavut Katolikleri, özellikle Venedik ve Avusturya ile meydana gelen savaşlar esnasında muhalif konumunda görülmektedir.⁶² Bu şekilde din adamlarının dinî görevlerinin yanında casusluk, elçilik vb. değişik görevlerde bulunduğunu 1503 yılında bir Katolik ziyaretçinin (casus) Arnavutluk ve Balkanlar hakkında bilgi toplayarak Osmanlı'ya karşı bir Hıristiyan isyanını tertiplemek için neler yapılabileceğini bildiren mektubunda görmek mümkündür. Mektup şu şekildedir:

⁵⁵ Mâide süresi, 5/42.

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz: “M. Süreyya Şahin, “Osmanlı Devleti'nin Hıristiyanlarla Münasebetleri”, *Asrımızda Hıristiyan - Müslüman Münasebetleri*, İSAV - İlimi Neşriyat, İstanbul 1993, s. 111-118”.

⁵⁷ Geniş bilgi için bkz: “Halil İnalıcık, “Türkler ve Balkanlar” ..., s. 29”.

⁵⁸ Andrea Llukani, *Kisha Ortodokse Autoqefale e Shqipërisë: (nga vitet apostolike deri në vitet tona)*, Botimet Trifon Xhagjiika, Tiranë 2009, s. 45.

⁵⁹ M. Macit Kenanoğlu, “Zimmî Osmanlı'da”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV Ankara 2013, s. 439.

⁶⁰ Ahmet Yaman, “Zimmî”, *DİA*, XLIV, s. 437.

⁶¹ Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX Ankara 1994, s. 256; Ahmet Yaman, “Zimmî”, *DİA*, XLIV, s. 435. Ayrıca yükümlülükleri ile ilgili Bkz: “İsmail Özçelik, *Devlet-i 'Aliyye'nin Toplumsal Düzeni ve Kurumları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2013, s. 92-93; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde...*, s. 44-51”.

⁶² Joan Pelushi, “Kriptokrishterimi ne Shqipëri”, *2000 vjet art dhe kulturë Kishtare në Shqipëri*, Simpozium ndërkombëtar 16-18 Nëntor 2000, Kisha Orthodhokse Autoqefale e Shqipërisë, Tiranë 2003, s. 76-77.

“Tivar'dan Durrës'a kadar hepsi Latin (Katolik) Hıristiyanlardır. Ve hepsinde silah taşıyacak 40.000 kadar erkek vardır.⁶³ Ancak Makedonya'ya kadarki geri kalan Arnavut bölgelerinin hepsi Ortodoks'tur. Ortodokslar 3'e ayrılır: Arnavut, Yunan ve Slav. Hepsinde silah taşıyacak 100.000 kadar erkek vardır.⁶⁴ Hepsinin tek bir amacı var o da Osmanlı işgalinden kurtulmaktır. Fakat tek başına bunu yapamazlar ancak yardım görürlerse buna karşı koyabilirler”.⁶⁵

Aktarılan örneğe benzer Osmanlı hasımlarına casusluk ve bilgi sızdırma teşebbüsleri ortaya çıkarıldığı anda şüphesiz ki zimmî akdin gereği olarak gereken ceza verilirdi. Örneğin, “izinsiz kilise yaptıran ve fesatlara karışmış olan Isoni Nikola kilisesinin rahibi hapisten de firar ettiği için ona idam cezası verilecektir”⁶⁶ şeklinde bir emir verildiği görülür. Bir başka örnekte ise, Elbasan, Ohri ve İşbat kadınlarına gönderilen bir hükümde şöyle bir talimat bulunmaktadır: “Ohri'ye bağlı olan köylerden çok sayıda adam toplayan iki papaz etraftaki diğer köyleri yağmalamaktadırlar. Bu haber doğru ise üzerlerine asker gönderilsin ve dağdan indirilip düz yerde iskân etmeleri mümkün kılınsın”.⁶⁷ Böyle durumlarla karşı karşıya kalındığında Osmanlıların, düzenini korumak, zimmî akdi gereği vb. nedenlerden dolayı değişik cezaları uygulamakta tereddüt etmediği anlaşılmaktadır. Ancak adil bir devlet anlayışında aranan en temel şartlardan biri, suçlara bulaşmamış kimselere karşı herhangi bir haksızlık yapılmamasıdır. Bu husus ile ilgili suçsuz suçludan ayırmak adına son derece önemli tembihlerin yapıldığına dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri kayıtlarında da geniş bir bilginin yer almakta olduğu görülmektedir.⁶⁸

Hatırlanması gerekir ki, o dönemde Arnavut bölgeleri farklı amaçlar doğrultusunda dinleri karşı karşıya getirecek fiil ve provokasyonlarda bulunulmaya çok müsait bir durumdaydı. Bu yüzden tarih boyunca bu coğrafya çok farklı grupların planlarını uygulamaya koydukları bir yer olmuştur. Bununla ilgili şu örnek verilebilir: “Durrës başpiskoposu Marin Firmano dinî görevinin yanında Durrës halkına Osmanlı'ya karşı çıkması konusunda bir çağrı yapmıştır. Daha sonra 7 Ağustos 1499 tarihli bir mektupta zehirlendiği ve geride kendisini zehirleyenleri ihbar eden bir mektup bıraktığı bilinmektedir. Kendisini zehirleyenlerin din adamları (başdiyakoz Marc, başpapaz Mikel ve Natal)” olduğunu be-

⁶³ Injac Zamputi, *Dokumente te shekujve XVI-XVII per historine e Shqiperise*, II. (1593-1602), Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise Instituti i Historise, Tiranë 1990, s. 11.

⁶⁴ Burada yalnızca Arnavut Katolik ve Ortodoks Hıristiyanların zikredilmiş olması şaşırtıcı bir durum değildir. Çünkü bu mektupları yazanların amacı sadece Osmanlı'ya karşı isyanlara destek verecek Hıristiyan nüfusun durumunu aktarmaktır. Dolayısıyla bahsedilen bölgelerdeki Müslüman nüfusu hakkında bilgi verilmemiştir.

⁶⁵ Injac Zamputi, *Dokumente te shekujve XVI-XVII*, II. (1593-1602), s. 14.

Ayrıca Bkz: “Peter R. Prifti, “Nje leter e Pal Engjellit drejtuar Skenderbeut me 1463”, *Skenderbeu dhe Europa (Permbledhje kumtesash)*, Akademia e Shkencave e Shqiperise, Instituti i Historise, Tiranë 2006, s. 192-198, ayrıca, s. 364-369”.

⁶⁶ *BOA,MD, XXIII*, h, 110.

⁶⁷ *BOA,MD, XXIV*, h, 286.

⁶⁸ Osmanlı Devleti'nin suçlulara karşı aldığı tedbirleri ve inancı bakılmaksızın suçsuz olan reaya karşı gösterilen hassasiyeti ile ilgili geniş bilgi için bkz: *BOA,MD, LXIV*, h, 18; *BOA,MD, III*, h, 818; *BOA,MD, XLI*, h, 644; *BOA,MD, III*, h, 1058.

İrtmiştir.⁶⁹ Görüldüğü gibi Martin Firmanos kendi din adamları tarafından zehirlenmiştir. Belgenin devamında failerin yakalanma emrinin çıkarıldığı, daha sonra yakalanarak Venedik hapishanesinde buldukları belirtilmiştir.⁷⁰ Bunun üzerine Papa tarafından Venedik'e 3 Ağustos 1501 yılında bir mektup gönderilmiştir. Bu mektup son derece büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu mektupta Papa "bu kötü ve çirkin iş Osmanlı tarafından yapılmamış ve yapılması için tahrik edilmemiş olup bu işi bizzat kendileri yapmıştır"⁷¹ diye yazmıştır. Papa'nın mektubundaki bu ifade büyük bir önem arz eder. Nitekim Martin Firmanos ölümünden önce kimler tarafından zehirlenildiğine dair bir mektup bırakmamış olsaydı, ilk bakışta bu çirkin işin büyük olasılıkla Müslümanlar tarafından yapıldığı düşünülecekti. Ne de olsa Osmanlılara karşı halka ayaklandırma konusunda çağrı yapmış bir kimse olması nedeniyle ister istemez ilk başta akla gelecek düşünce "Martin Firmanos'un ölümünün en çok Osmanlı'ya yarayacağı" olacaktı. Fakat kendisinin ölmeden önce geride bıraktığı ihbar mektubu bu düşüncelyi ve yapılan provokasyonu engellemiş olmaktadır. Bu tür sahte provokasyonlar bir kenara bırakılacak olunursa, zimmî akdine sadık durdukları müddetçe Osmanlı'nın gayrimüslimlere karşı özellikle inanç konusunda büyük bir tolerans gösterdiği söylenebilir.⁷²

Gayrimüslimlerin Devlete Karşı Yükümlülükleri

Osmanlı'nın gayrimüslim Arnavutlara tımar verdiği kayıtlarda geçmektedir.⁷³ Bu konuda Müslüman olma şartı aranmamıştır. Tarım faaliyetleri karşılığında haraç, zimmet akdinin gereği olarak da cizye ödemekle mükellef olmuşlardır.⁷⁴ Burada belirtilen cizye ile ilgili özetle şu bilgiler verilebilir; ergin, akıl ve beden sağlığı yerinde, ödeme gücü bulunan erkekler mükelleftir. Küçükler, kadınlar, akıl sağlığı yerinde olmayanlar, körler, kötürümler, yatalak hastalar, çalışamayacak derecede yaşlı olanlar, yoksullar ve çoğunluğa göre din adamları bu vergiyi ödemezler. Ayrıca ülke savunmasına fiilen katkıda bulunanlar ve devlete yararlılıkları dokunanlar da cizyeden muaf tutulmuştur.⁷⁵ Bir anlamda İslâm hukukunun esasları içerisinde cizye askerlik yükümlülüğüne karşılık alınmış-

⁶⁹ Injac Zamputi, *Dokumente per historine e Shqiperise 1479-1506*, 2/ II (1499-1506), Akademia e shkencave e republikes popullore socialiste te Shqiperise Instituti i historise 1979, s. 297-298.

⁷⁰ 30 Aralık 1499 tarihine ait bir mektupta da 3 papaz hakkında yakalanma emri verildiği ve yakalandıklarında Venedik hapishanelerine güvenilir, sadık kimseler tarafından her birinin ayrı bir şekilde getirilmelerinin emredildiği görülmektedir. (Injac Zamputi, *Dokumente per historine...*(2/ II-1499-1506), s. 129".

⁷¹ Injac Zamputi, *Dokumente per historine...*(2/ II-1499-1506), s. 297.

⁷² Masar Rizvanolli, "Shkaqet e pranimit te popullise se Krishtere ne klasen e spahinjve", *Feja, Kultura dhe Tradita Islame nder Shqiptaret*, Kryesia e Bashkësisë Islame te Kosoves, Prishtine, 1995, s. 136.

⁷³ Injac Zamputi, Aleks Buda; Kristo Frasher; Petraq Pepo, *Burime te zgjedhura per historine e Shqiperise. shek. VIII-XV*, II, Universiteti Shtetëror i Tiranës Instituti i historise dhe i gjuhësisë, Tiranë 1962, s. 204.

⁷⁴ Mustafa Fayda, "Zimmî", *DİA*, XLIV, s. 428; Mehmet Erkal, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VIII Ankara 1993, s. 42; Ahmed Akgündüz, *Pax Ottoman. Osmanlı Devleti'nde...*, s. 37; İlber Ortaylı, "Millet-Osmanlı'da...", *DİA*, XXX, s. 67; Hamza Aktan, "Kur'ân ve Sünnet...", s. 364; Ahmet Yaman, "Zimmî", *DİA*, XLIV, s. 437.

⁷⁵ Ahmet Yaman, "Zimmî", *DİA*, XLIV, s. 437; Hamza Aktan, "Kur'ân ve Sünnet...", s. 381-382.

tır.⁷⁶ Bunun yanında Hz. Ali başta olmak birçok sahâbî cizye ile ilgili “gayrimüslimlerin cizye vermeleri mallarının bizim mallarımız, kanlarının bizim kanlarımız gibi görülmesi içindir” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz: “Onlar kendi inançlarına göre yaşayabilmek için bize cizye ödüyorlar” cevabını vermiştir.⁷⁷

Osmanlı tarafından alınan vergilerin zamana ve döneme göre de değişiklik gösterdiği görülmektedir. Berat şehrine “Fâtih Sultan Mehmet tarafından tanınan ve herkesi kapsayan vergi muafiyeti”⁷⁸ buna örnek verilebilir. Ayrıca Görice (Korça) kalesini koruma hizmetinde bulunan müsellemelerin, Sultan tarafından kendilerinin haraç vb. vergilerden muaf tutulduğunu gösteren Osmanlıca belgeye (Bkz. Ek. 1; EK. 2) sahip oldukları geçmektedir.⁷⁹ Buna benzer olarak, 1580 yılında Elbasan esnafının bu bölgede isyan çıkaran köylüleri bundan vazgeçirmesi gibi devlete karşı hizmetlerinden dolayı vergi muaflığının tanınması bir başka örnektir.⁸⁰

Vergiler devletin malî açıdan her ne kadar olmazsa olmazlarından biri olsa da devlet tarafından öncelikle huzurlu ve sakin bir ortamın oluşturulmasına önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden Osmanlılar, Arnavutluk'ta ve Balkanlarda, çatışmalara engel olmak için birleştirici bir siyaset tarzını benimsemiştir.⁸¹ Bundan dolayı Osmanlı yönetimi altındaki yerlerin, Hıristiyan Avrupa'nın çoğu yerinden daha iyi yönetildiği, buralardaki halkın daha müreffeh durumda olduğu, Hıristiyanların kişisel haklara sahip olup emeklerinin karşılığını büyük oranda aldıkları aktarılmıştır.⁸² Ayrıca Avrupa'da XVI.-XVIII. asırlarda din ve mezhep savaşları yaşanırken Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan bölgeler, Haçlı Seferleri, mezhep savaşları vb. saldırılardan uzak bir şekilde,⁸³ adeta en parlak çağlarını yaşamışlardır.

Sonuç

Osmanlılar tarafından gayrimüslimlere zimmet anlaşmasıyla sosyal, dinî, ekonomik vb. alanlarda haklarının verilmiş olması Hıristiyanların Osmanlı'dan önceki haklarına nazaran daha iyi bir konumuna geldiklerini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı'nın gayrimüslimlere karşı yaklaşımı ve bu denli uzun sürede buralarda hâkimiyet sürmesi, İslam dininin benimsenmesine neden olmuştur. Osmanlı'nın Arnavutluk'ta kurduğu sistemin toplumsal huzuru merkeze alması,

⁷⁶ İlber Ortaylı, “Millet-Osmanlı'da...”, *DiA*, XXX, s. 67.

⁷⁷ Ahmet Yaman, “Zimmî”, *DiA*, XLIV, s. 436.

⁷⁸ Selami Pulaha, *Qendresa e Popullit Shqiptar kunder sundimit Osman nga shekulli XVI deri ne fillim te shekullit XVIII: (dokumente Osmane)*, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise Instituti i Historise, Tiranë 1978, s. 20, 95.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz: “Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VI, FEY Vakfı, İstanbul 1993, s. 616-618.

⁸⁰ Geniş bilgi için bkz: “Petrika Thengjilli, “Toleranca fetare ne levizjen çlirimtare te popullit Shqiptar (Shek. XVII-XVIII)”, *Feja, Kultura dhe Tradita Islame nder Shqiptaret*, Kryesia e Bashkesise Islame te Kosoves, Prishtine, 1995, s. 211; Yusuf Halaçoğlu, “Derbend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX Ankara 1994., s. 161”.

⁸¹ Tunca Özgüşi, “Osmanlı devleti...”, s. 347.

⁸² Thomas W. Arnold, *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, s. 203.

⁸³ İç ve dış tehlikelere karşı ve güvenliği sağlamak adına Osmanlı'nın çalışmaları için bkz: *BOA.MD*, XII, h, 240.

bunun yanında devlete hizmeti geçen Hıristiyanların ödüllendirmesi vb. unsurlar kalben İslâm dininin benimsenmesinin nedenlerindedir.

Arnavut gayrimüslimlerin İslâm dinini çoğunlukla (yaklaşık %70'lik bir oranda) benimsemeleri, Osmanlı'nın yalnızca bir toprak kazanma amacından ziyade fethettikleri yerlerde insanları da kazanma politikalarına güzel bir örnektir. Gönüller kazanılarak İslam dininin benimsendiği Arnavutluk, Osmanlı'nın yeni diyarları fethetme hususunda adeta "model üs" olmuştur. Bu da Osmanlı'ya beş asırdan fazla bölgede varlığını ve hâkimiyetini sürdürebilme imkânını sağlamıştır.

Sonuç olarak Arnavut halkı çoğunlukla Hıristiyanlık inancına mensup olduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiş ve günümüze kadar Müslüman ve gayrimüslim Arnavutlar ile Türkler, dinî, sosyo-ekonomik, siyasî ve benzer nedenlerin yanında akrabalık gibi pek çok toplumsal ilişki kurmuşlardır diyebiliriz.

Kaynaklar

- » Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VI, FEY Vakfı, İstanbul 1993.
- » ———, *Pax Ottoman. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
- » Aktan, Hamza, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri", *Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i Kitab Tartışmalı İlmî Toplantı*, y.e.y. İstanbul 2007.
- » Arnold, Thomas Walker, *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, (çev: Bekir Yıldırım; Cenker İlhan Polat), İnkılâb, İstanbul 2007.
- » Başbakanlık Osmanlı Arşivi - Mühimme Defterleri: III, h, 818, 1058; XII, h, 240; XXII, h, 392; XXIII, h, 110; XXIV, h, 286; LXIV, h, 18; XLI, h, 644.
- » Cebeci, Ahmet – Kırpık, Güray, "Tahrir defterlerine göre Osmanlı fethinden sonra Arnavutluk'ta Hristiyan ve Müslüman nüfus değişimleri", *Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. Milletlerarası sempozyumu tebliğleri, Tiranë Arnavutluk/ 4-7 Aralık 2003*, IRCICA, İstanbul 2006,
- » Çabeji, Eqrem, *Shqiptaret midis perendimit dhe lindjes*, MÇM, Tiranë 1994.
- » Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, (çev. Bilge Umar), Tarih vakfı yurt yayınları, İstanbul 2003,
- » Duka, Ferit, *Berati ne kohën Osmane (shek. XVI-XVIII)*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë Instituti i Historisë, Tiranë 2001.
- » Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), VI, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1995.
- » Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî, *el-Musned*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1400.
- » Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtesar min Umûri Rasûlillâhi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Sunenihi ve Eyyâmih*, (thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), IV, Dâru Tavki'n-Necâh, Beyrut 2001.
- » Ebû Abderrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali el-Hurâsânî en-Nesâî, *es-Sünen el-Kubrâ*, (thk. Hasen Abdulmunim Şibfî), VIII, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2001.
- » Ebû Muhammed Vecihüddin Abdurrahman b. Ali İbnü'd-Deyba', *Hadis ansiklopedisi: kütüb-i sütte*, (haz. İbrahim Canan), IV, Akçağ Yayınları, Ankara y.t.y.
- » Ebu Yusuf Ya'kub b. İbrahim, *Kitâbü'l-Harâc*, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire 1396.
- » Egro, Dritan, "Vendi i viseve Shqiptare ne vizionin Gjeopolitik Osman gjate pushtimit te Ballkanit shek. XIV-XV", *Studime Historike*, Sayı: 3-4, 2004.
- » ———, *Islam in Albanian Lands during the First Two Centuries of the Ottoman Rule*, Bilken University, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara 2003.
- » Emecen, Feridun, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII Ankara 2007.
- » Erkal, Mehmet, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VIII Ankara 1993.
- » Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul

- 1990.
- » Faveirial, Zhan Klod, *Historia (me e vjeter) e Shqiperise*, (çev. Gent Ulqini), Plejad, Tiranë 2004,
  - » Fayda, Mustafa, "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV Ankara 2013.
  - » Halaçoğlu, Yusuf, "Derbend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX Ankara 1994.
  - » Hamidullah, Muhammed, *İslama Giriş*, (çev. Cemal Aydın) Ankara 1996.
  - » *Historia e Popullit Shqiptar*, (Heyet), I, Universiteti Shtetëror i Tiranës Instituti i Historise dhe i Gjuhësisë, Prishtinë, y.t.y.
  - » Iljaz Rexha, "Antagonizmi ndërmjet dy kishave per dominim ne tokat e Arberise (i hapri rruge fese Islame)", *Rreth Perhapjes se Islamit nder Shqiptaret*, Klubi Kulturor "Drita", Shkoder 1997.
  - » Izeti, Metin, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek yayıncılık, İstanbul 2004.
  - » İnalçık, Halil, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fâtih ve İstanbul*, Sayı: 2, 1953.
  - » ———, "Murad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXI Ankara 2006.
  - » ———, "Türkler ve Balkanlar" *BAL-TAM* (Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi), Sayı: 3 (Eylül), 2005.
  - » Jacques, Edwin, *Shqiptaret, Historia e popullit shqiptar nga lashtesia deri ne ditet e sotme*, (çev. Edi Seferi), Karte e Pende, Tiranë 1996.
  - » Kazıcı, Ziya, "İslam Devletlerinin Zimmî Tebeaya Bakışı (Osmanlı Örneği)", *Kur'an-ı Kerim-i Kerim'de Ehl-i Kitab Tartışmalı İlmî Toplantı*, y.e.y. İstanbul 2007.
  - » Kenanoğlu, M. Macit, "Zimmî Osmanlı'da", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV Ankara 2013.
  - » *Kur'an-ı Kerim Mealî*, (haz. Halil Altuntaş; Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
  - » Llukani, Andrea, *Kisha Ortodokse Autoqefale e Shqipërisë: (nga vitet apostolike deri në vitet tona)*, Botimet Trifon Xhagjika, Tiranë 2009.
  - » Malaj, Edmond, "Disa aspekte nga pushtimi i Shkodres dhe i qendrave perreth saj nga Osmanet ne fundin e shekullit XV", *Studime Historike*, Sayı: 3-4, 2012.
  - » Meksi, Aleksander, "Ndertimet e kultit mysliman ne Shqiperi", *Studime Historike*, Sayı: I, Tiranë 1980.
  - » ———, *Arkitektura e kishave te Shqiperise (shekujt VII-XV)*, Uegen, Tiranë 2004,
  - » Mirdita, Zef, *Krishtenizmi nder Shqiptare*, Drita & Misioni Katolik Shqiptar ne Zagreb, Prizren Zagreb, Prizren 1998.
  - » Muslim b. el-Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtesar bi Nakli'l-'Adl ani'l-'Adl ilâ Rasûlillahi Sallallahu 'Aleyhi ve Sellem*, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, III, *Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî*, Beyrut y.t.y.
  - » Ortaylı, İlber, "Millet-Osmanlı'da Millet Sistemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXX Ankara 2005.
  - » ———, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş, İstanbul 2006.
  - » Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981,
  - » Özcan, Abdülkadir, "Devşirme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX Ankara 1994.
  - » Özçelik, İsmail, *Devlet-i 'Aliyye'nin Toplumsal Düzeni ve Kurumları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2013.
  - » Özgüşi, Tunca, "Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünü geliştirmek için uyguladığı politikalara örnekler", *JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Sayı: 26, Yaz, II, 2014.
  - » Pamuk, Bilgehan, "Güney Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyeti", *Türkler*, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,
  - » Pelushi, Joan, "Kriptokrishterimi ne Shqiperi", *2000 vjet art dhe kulturë Kishtare në Shqipëri*, Simpozium ndërkombëtar 16-18 Nëntor 2000, Kisha Orthodhokse Autoqefale e Shqipërisë, Tiranë 2003.
  - » Plasari, Aurel, *Shqiperia dhe Shqiptaret ne Europen e Piu II*, idk, Tiranë 2014,
  - » Prifti, Peter R., "Nje leter e Pal Engjellit drejtuar Skenderbeut me 1463", *Skenderbeu dhe Europa (Përmbledhje kumtesash)*, Akademia e Shkencave e Shqiperise, Instituti i Historise, Tiranë 2006.
  - » Pulaha, Selami, *Qendresa e Popullit Shqiptar kunder sundimit Osman nga shekulli XVI deri ne fillim te shekullit XVIII: (dokumente Osmane)*, Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise Instituti i Historise, Tiranë 1978.

- » ———, “Shpronnesimi i klases feudale Shqiptare nga toka dhe rruget e integritit te nje pjese te saj ne klases feudale Osmane ne shek. XV”, *Studime Historike*, Sayi: 3, 1982,
- » Rizvanolli, Masar, “Shkaqet e pranimit te popullsisë se Krishtere ne klases e spahinjve”, *Feja, Kultura dhe Tradita Islame nder Shqiptaret*, Kryesia e Bashkësisë Islame te Kosoves, Prishtine, 1995.
- » Süsseim, K., “Arnavutluk”, *İslâm Ansiklopedisi*, (çev. Heyet), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1978.
- » Şahin, M. Süreyya, “Osmanlı Devleti'nin Hıristiyanlarla Münasebetleri”, *Asrımızda Hıristiyan - Müslüman Münasebetleri*, İSAV - İlimi Neşriyat, İstanbul 1993.
- » Şentürk, Recep, “Millet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXX Ankara 2005.
- » Thengjilli, Petrika, “Toleranca fetare ne levizjen çlirimtare te popullit Shqiptar (Shek. XVII-XVIII)”, *Feja, Kultura dhe Tradita Islame nder Shqiptaret*, Kryesia e Bashkësisë Islame te Kosoves, Prishtine, 1995.
- » Xoxi, Koli, *Shkolla ortodokse në Shqipëri Rilindësit tane*, Mokra, Tiranë 2002.
- » Yaman, Ahmet, “Zimmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV Ankara 2013.
- » Zamputi, Injac, Aleks Buda; Kristo Frasherri; Petraq Pepo, *Burime te zgjedhura per historine e Shqiperise, shek. VIII-XV*, II, Universiteti Shteteror i Tiranës Instituti i historise dhe i gjuhësisë, Tiranë 1962.
- » Zamputi, Injac, *Dokumente per historine e Shqiperise 1479-1506*, 2/ II (1499-1506), Akademia e shkencave e republikes popullore socialiste te Shqiperise Instituti i historise 1979.
- » ———, *Dokumente te shekuje XVI-XVII per historine e Shqiperise*, II. (1593-1602), Akademia e Shkencave e RPS te Shqiperise Instituti i Historise, Tiranë 1990.
- » Zefi, Shan, “Kuvendi i pare i Arbnit (1703)”, *300 vjetori i Kuvendit të Arbnit: 1703-2003: simpozium: Tiranë 24-25 tetor 2003*, Konferenca Ipeshkvnore e Shqiperise, Tiranë 2009.

EKLER

Korça kalesindeki müsellemelerin Sultan tarafından haraç vb. vergilerden muaf tutulduklarını ifade eden iki Osmanlıca belge:

EK. 1.⁸⁴

EK. 2.⁸⁵

Gërrice kalesine ait şu kayıt ta (96a) mühimdir:

*Kâfirin kim evleriyle Gërrice kal'ında otururlar, hisar bekderler, ellerinde merhûm Sultan ve Sultanımız beratları vardır, haracdan ve şâir kanun-ı kaideden muaf ve müsellem olalar deyar

⁸⁴ Geniş bilgi için bkz: “Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri...*, VI, s. 616-618.

⁸⁵ Bknz: Halil İnalçık, “Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyasının Menşei”, *Fâtih ve İstanbul*, Sayı: 2, 1953, s. 174, dip. 130.